

LEYLA VE MECNUN MESNEVİSİNİN TÜRK SİNEMASINDA TEMSİLİ

İlkay UĞUR^{1*}, Mehmet TOPLU²

¹Ordu University, Ulubey Vocational School, Department of Journalism and Reporting, 52850, Ordu, Türkiye

²Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Communication, Department of Radio Television and Cinema, 06500, Ankara, Türkiye

Özet: Halk hikayeleri, insanlığın ortak mirası olarak geçmişten günümüze kadar farklı anlatı biçimlerinde kuşaktan kuşağa aktarılmış anonim eserlerdir. İnsanların deneyimlerini, korkularını, mutluluklarını, savaşlarını, kahramanlıklarını anlatan bu hikayelerde aşka da yer verilmiştir. Halk hikayelerinde aşk, çeşitli engellerle kavuşamayan kadın ve erkeklerin maceralarında dile getirilmiştir. İki tarafında aşıklık sıfatını paylaştığı, iki kahramanlı, karşılıklı aşk hikayeleri, farklı biçimlerde yazılmış ama en çok kafiyeli, ikili mısralardan oluşan mesnevi tarzında olanlar dikkat çekmiştir. Leyla ve Mecnun'un hikayesi, en bilinen aşk hikayelerinden biridir. Arap edebiyatından kaynağını alan hikâye, Fars ve Türk edebiyatları başta olmak üzere tüm dünyaya yayılmış; her toplumun kendi yerel kültürüne göre biçimlenmiş, ama özü aynı kalmıştır. Mesnevi şeklinde ilk defa Nizami-i Gencevi tarafından Farsça yazılan hikâye, Türk edebiyatında da ilk kez Gülşehri tarafından konu olmuştur. Daha sonra birçok edebiyatçının eserlerine konu ederek ya da doğrudan aktardığı Leyla ve Mecnun'un aşkı, en güzel ifadesini 16. yüzyılda Fuzuli'nin mesnevisinde bulmuştur. Günümüzün çağdaş eserlerinde de yer almaya devam eden hikâye, sanatın farklı formları aracılığıyla da yansıtılmış, ama özellikle geniş kitlelere ulaşan sinema ile görselleştirilmesi, kıssayı somutlaştırmıştır. Türk Sineması'nda popüler melodramlar içinde işlenen halk anlatısı, Leyla ve Mecnun Gibi (1963), Leyla ile Mecnun (1972), Leyla ile Mecnun (1982) adlı filmlerde ele alınmıştır. Türk Sineması'nın, toplumda yaşanan siyasal, ekonomik ve sosyal-kültürel ani değişikliklerle şekillenen farklı dönemlerinde yapılan bu filmleri, sinematografik ve anlatı özellikleri bakımından toplumsal bağlamdan etkilenerek biçimlenmiştir. Bu çalışmada, sinemada dramaturji analizi ile filmlerin ana hikâyeyi aktarırken ne yönde farklılaştırdıkları ve çekildikleri dönemin toplumsal bağlamıyla, birbirlerinden hangi özelliklerle ayrıldıkları incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Leyla ve Mecnun, Fuzuli, Mesnevi, Melodram, Dramaturji

Representation of Leyli and Majnun Masnavi in Turkish Cinema

Abstract: Folk tales are anonymous works that have been passed down from generation to generation in different narrative forms from past to present as the common heritage of humanity. These stories, which tell about people's experiences, fears, happiness, wars and heroism, also include love. In folk tales, love is expressed in the adventures of men and women who cannot meet due to various obstacles. The mutual love stories with two heroes, in which both sides share the adjective of lover, are written in different ways, but mostly those written in the masnavi style, which consists of rhyming and double verses, attracted attention. The story of Leyli and Majnun is one of the most well-known love stories. The story, which originates from Arabic literature, has spread all over the world, especially Persian and Turkish literatures; Each society has been shaped according to its local culture, but its essence has remained the same. The story, which was written in Persian for the first time by Nizami-i Ganjevi in the form of Masnavi, was also the subject of Gülşehir for the first time in Turkish literature. The love of Leyli and Majnun, which was later mentioned by many literary figures in their works or directly conveyed, found its most beautiful expression in Fuzuli's masnavi in the 16th century. The story, which continues to take place in today's contemporary works, has also been reflected through different forms of art, but its visualization, especially with cinema reaching large masses, has embodied the parable. The folk narrative, which is handled in popular melodramas in Turkish Cinema, was discussed in the films Leyla and Mecnun Gibi (1963), Leyla and Mecnun (1972), Leyla and Mecnun (1982). These films, which were made in different periods of Turkish Cinema shaped by the political, economic and social-cultural sudden changes in the society, were shaped by being influenced by the social context in terms of their cinematographic and narrative features. In this study, with the analysis of dramaturgy in cinema, it has been revealed how the films differ while conveying the main story and how they differ from each other with the social context of the period in which they were shot.

Keywords: Leyli and Majnun, Fuzuli, Masnavi, Melodrama, Dramaturgy

*Sorumlu yazar (Corresponding author): Ordu University, Ulubey Vocational School, Department of Journalism and Reporting, 52850, Ordu, Türkiye

E mail: ilkaytoran.ugur@gmail.com (I. UĞUR)

İlkay UĞUR <https://orcid.org/0000-0002-5955-541X>

Mehmet TOPLU <https://orcid.org/0000-0002-1777-9829>

Gönderi: 07 Ekim 2024

Kabul: 20 Kasım 2024

Yayınlanma: 15 Ocak 2025

Received: October 07, 2024

Accepted: November 20, 2024

Published: January 15, 2025

Cite as: Uğur I, Toplu M. 2025. Representation of Leyli and Majnun masnavi in Turkish cinema. BSJ Pub Soc Sci, 8(1): 7-17.

1. Giriş

Sinema, ortaya çıktığı dönemden itibaren, insanlara öyküler anlatmanın yeni bir yolu olarak gelişmekte olan bir sanattır. Maddeye, sese, söze, harekete biçim veren diğer tüm sanat dalları gibi insanın yaşadığı çağa tanıklığını ortaya koyan; deneyimlerini, duygu ve

düşüncelerini, gelişen teknolojinin yardımıyla farklı biçimlerde aktaran bu genç sanat, diğer tüm sanatların beslediği zenginliktedir. Müzikten, tiyatrodan, danstan hatta mimarlıktan bile faydalanmış olan sinemanın, en çok yararlandığı sanat dalı ise edebiyattır. İnsanlığın var oluşundan günümüze kadar, deneyimleri ve sezgileriyle

anlamlandırıldığı, duygu ve düşünceleriyle biçimlendirdiği ve yaşadıklarıyla beslediği anlatıları, sinemayla beyaz perdede tekrar canlandırılmıştır. Tüm insanlığın ortak değeri olan halk hikayeleri ise sinema anlatılarında ayrı bir yere sahiptir.

İnsana dair en önemli duygulardan biri olan aşk, her devirde sanat eserlerinin konusu olmuştur. Zaman ve mekân değişse, kültürler farklılaşsa da değişmeyen bir olgu olarak aşk, her zaman insanların ilgisini çekmiştir. Şiddetli bir sevginin ifadesi olan bu kavram, beşerî ve ilahi olarak ayrılmış; aşıkların aşkının karşılık görüp görmemesi, mutlu sonlu bir kavuşma yaşanıp yaşanmamasına göre ve daha birçok ayrıma uğrayarak adlandırılmıştır. Aşkın en makbulü olan her iki tarafında hem seven hem sevilen olduğu biçimi ise ikili (karşılıklı) aşk hikayeleri olarak isimlendirilmiştir. İnsanlık tarihinde görece en sevilen aşk hikayelerinden biri, Leyla ve Mecnun'un hikayesidir. Kaynağını Arap edebiyatından alan anlatı, Fars ve Türk edebiyatlarından da yoğun ilgi görmüş; nazım ve nesir gibi farklı biçimlerde kayda geçirilmiştir. Ortak özelliği İslam dini olan bu kültürlerde hikâye, yerel kültürün özelliklerine göre değişikliğe de uğramıştır. Birçok farklı yazar tarafından konu edilen bu ikili aşk hikayesi, 16. yüzyılda Fuzuli tarafından mesnevi şeklinde yazılınca, beğenilen ifadesine kavuşmuştur.

Türk sinemasında aşk hikayeleri en popüler haline, Yeşilçam olarak adlandırılan film endüstrisindeki melodramlar yoluyla ulaşmıştır. Film türleri içinde, kalıplaşmış yapıları ve tekrar unsurlarıyla sanat olma iddiasından çok, kültür endüstrisi ürünü olarak değerlendirilen melodramlar, insan duygularını abartılı biçimde ortaya koyan, mutlak iyi ya da kötülerin hikayelerini anlatan formatlardır. İçinde buldukları kültürlerin yapısına göre biçimlenen bu anlatılar aynı zamanda, egemen değerleri pekiştiren ve toplumsal yapıyı yansıtan özelliklere de sahiptir. Aşk hikayelerine çokça yer veren Yeşilçam melodramları, Leyla ve Mecnun halk hikayesini de sinemaya uyarlamıştır. Altmışlı, yetmişli ve seksenli yıllarda üç ayrı örneğiyle sinemaya aktarılan Leyla ile Mecnun'un aşkı, her bir yapımda farklı özellikler göstermektedir.

Bu çalışmanın amacı, Leyla ve Mecnun halk hikayesinin tarihsel gelişim sürecinde farklı kültürler aracılığıyla nasıl ifade bulduğunu ortaya koyarak, hikâyenin Türk sinemasında Yeşilçam melodramları aracılığıyla aktarılış biçimlerini, farklı dönemlere ait üç film üzerinden açıklamak; Yeşilçam sinemasında on yıllık aralarla çekilmiş; dönemin ani değişimler gösteren sosyal yapısıyla, hikâye anlatımında gözlemlenen büyük farklılıklar ortaya koymuş olan örnekleme oluşturan filmlerin dramaturjik yapılarını çözümlemektir. Araştırma kapsamında ayrıca mesnevi türü, sinemada tür kavramı, melodramlarda anlatının nasıl kurulduğuna yönelik sorulara da yanıt aranacaktır.

2. Yöntem ve Örneklem

Araştırmada, alana ait kaynakların aktardıkları bilgileri ortaya koymak amacıyla öncelikle literatür taraması

yönteminden faydalanılmıştır. Çalışma konusuyla ilgili kuramsal ve görsel-işitsel verilere ulaşmak adına işlevsel olan bu yöntem aynı zamanda literatürü bütünüyle incelemek adına da önemlidir (Şimşek, 2015).

Araştırma kapsamında ayrıca, çalışmaya konu olan filmleri çözümlemek amacıyla, sinemada dramaturji analizinden faydalanılacaktır. Temelde sahne sanatları ve tiyatro alanında kullanılan bir kavram olan dramaturjiden, film yapım sürecinde de yararlanılması sinemadaki dramatik etkiyi arttırmak açısından önemlidir. "Dramaturji, tiyatro tekstinin sahneye aktarımı gibi sinemada da senaryonun film haline gelmesinde anlatıyı aktarma açısından başvurulan dramatik inşa bakımından önemli bir unsurdur" (Sözen, 2017). Yazılı kaynağın görselleştirilmesi, eserin tiyatrodaki sahnelenmesi gibi sinemada da sinematografik unsurlarla yeniden inşasını gerektirir. Eserin görselleştirme biçimini, yönetmenin sanat anlayışıyla birlikte dönemin toplumsal ve tarihsel bağlamı da şekillendirmektedir. Sinemada dramaturji analizinde amaç yazılı metnin sinemaya aktarılış tarzının, dramatik kuruluşunun unsurlarını ortaya çıkarabilmektir.

Bu bağlamda amaçlı örneklem yöntemiyle belirlenen Leyla ile Mecnun aşk hikayesini konu alan: Leyla ile Mecnun Gibi (1963), Leyla ile Mecnun (1972) ve Leyla ile Mecnun (1982) adlı melodram filmler, araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

3. Leyla ve Mecnun Hikayesi

Türk- İslam edebiyatının en ünlü hikayelerinden biri olan Leyla ve Mecnun, çift kahramanlı bir aşkı anlatır. Kays adlı bir Arap genci ile Leyli adlı bir Arap kızının ayrılıklarla geçen hikayesinde, "beşerî aşktan ilahi aşka varış" tasvir edilmektedir. Kaynağının tarihte yaşanmış bir aşka mı yoksa Arap dünyasına özgü bir halk hikayesine mi dayandığı belirsiz olan bu efsaneleşmiş anlatı, farklı kültürlerde defalarca kaleme alınmıştır. "Kendisini konu edinmeyen eserlerin de sıkça andığı" çeşitli türlerde ve fazla sayıda yapıtta değinilen kıssa, İslam coğrafyasında ve hemen hemen tüm dünyada en fazla tanınan hikayelerden biri olmuştur (Kütük, 2002). Arap ve Fars edebiyatlarıyla birlikte Türk edebiyatında da işlenen aşk hikâyesi daha çok kafiyeli ikili mısralardan oluşan bir nazım şekli olan mesneviler olarak yazılmıştır. Leyla ve Mecnun mesnevileri, ortak noktası İslam dini olan Arap, Fars ve Türk edebiyatlarının oluşturduğu medeniyetin önemli bir parçasıdır. Hikâyenin bu edebiyatlarda farklılaştığı noktalar onların mahalli kültürlerinden kaynaklanmaktadır (Çapan, 2009).

3.1. Edebiyatta Leyla ve Mecnun Hikayesi

Doğu edebiyatında en çok işlenen hikayelerden biri olan Leyla ve Mecnun hikayesi, 7. yüzyılın sonlarında yaşadığı rivayet olunan, Emevi ailesine mensup Kays (Mülevvah el-Âmirî) adlı bir şairin, amcasının kızı olan Leyla'ya (Leylâ bint Mehdî el-Âmiriyye) âşık olması ile kimliğini gizleyerek aşkını anlatabilmek için Mecnun mahyasıyla şiirler söylediğidir. Mecnun, âşığın aşktan aklını yitirdiğini ifade eden bir isimdir. Leylâ ve Mecnun'un

başından geçmiş olduğu anlatılan olaylar, Mecnun'a ait olduğu söylenen şiirlerde yer alan vakalar ve dilden dile aktarılan hadiselerle yönelik yorumların birleştirilmesiyle meydana çıkmış; hikâye daha sonra yazılı metin haline getirilmiştir ve 10. yüzyılda Arap dili ve edebiyatı mensuplarının farklı biçimlerde naklettikleri bir halk hikâyesi haline dönüşmüştür (Durmuş, 2003).

Hikâyenin Arapça kaynağındaki ilk haliyle Necid Çölü'nde bulunan Beni Amir kabilesinden Leyla ve Kays'ın hayvanlarını otlatırken birbirlerini sevmesi ve büyüdüklerinde aşkları anlaşılınca görüşmelerinin engellenmesi üzerindedir. Leyla'yı çadırda alıkoyup Kays ile görüşmesini yasaklayan ailesinin Kays'ın evlenme isteğini geri çevirmesi ve Leyla'nın başkası ile evlendirilmesi, Kays'ın aşk derdinden aklını yitirip, Mecnun olup çöllere düşmesine neden olur. "Leylâ vü Mecnûn hikâyesinin geçtiği yer, coğrafi olarak Ürdün'ün doğusuna, oradan da İran körfezi kıyılarına kadar uzanır". Hikâye Mecnun'un Leyla için söylediği şiirler, şiirleri açıklayan yorumlar ve söylentilerden oluşur ve hikâyenin esasları "Mecnun'un kişiliği etrafında toplanır ve olaylar Necid çöllerinde geçer". Çölde vahşi hayvanlarla arkadaşlık kuran Mecnun'un derdine çare bulmaya çalışanlar olsa da faydası olmaz. Babası Kâbe ziyaretiyle aklını başına toplamasına yardım etmek istese de Mecnun'un Allah'a yakarışı şifa bulmak yerine aşkının artması için olur. Bu süreçte Leylâ aşkının ıstıرابı ile ölür. Bunu öğrenen Mecnûn da ağıtlar yakıp çöllerde gezerek hayatını kaybeder. Bir rivayete göre ölüsünün Leyla'nın mezarı başında bulunmuş ve Leyla'nın yanına gömülmüş olduğudur (Bilgin ve Kılınc, 2019).

Fars edebiyatında ise il defa 11. yüzyılda adına rastlanan Leyla ve Mecnun hikayesini mesnevi şeklinde yazan Nizami-i Gencevi'dir. Gencevi hikâyenin kaynağını Arapçadan almış ama olay örgüsünün büyük bir kısmını değiştirerek nakletmiştir. "Mecnun'un aşkına tasavvufi bir içerik kazandırmış ve bu hikâyeyi şiirle yoğurarak romantik bir macera haline getirmiştir" (Aygün, 1999). Arap kökenli hikâyeyi İran kültürüne göre düzenlemek için hikâyenin bedevi hayatıyla ilgili bölümlerini şehire taşıyan Gencevi, Leyla ve Mecnun'un aşkını okulda öğrenim gördükleri sırada başlatmıştır. Hikâyeye yeni karakterler dahil eden Gencevi'nin olay örgüsüne eklediği Leyla ile Mecnun'un karşılaşması ve bu karşılaşmada Mecnun'un Leyla ile ilgilenmemesi onun beşerî aşktan ilahi aşka dönmüş olduğunun tasdiki niteliğindedir. Allah aşkının sevgiliye duyulan aşk vasıtasıyla uyanması ve tekrar sevgilinin güzelliğinden ilahi olana yönelmesi kıssadaki Sufi unsurlardandır. Bu ve benzeri farklılıklarla şekillenen mesnevi, yazarın özünde kavuşamayan aşıkların cennette kavuştuklarını rüya aracılığı ile aktarınca tasavvufi bir hal almıştır (Yazıcı, 2003).

Leylâ ve Mecnun'un hikâyesi, Türk edebiyatında da yoğun ilgi görmüştür. 14. yüzyılda ilk defa Gülşehrî tarafından "Mantuku't-Tayr" adlı eserle ele alınan konu, ardından Âşık Paşa tarafından "Garîb-nâme"de anlatılmıştır. Daha birçok şair ve yazar bu aşk hikayesine

eserlerinde yer vermiştir; ama hikâyeyi mesnevi biçiminde yazan ilk şair, Edirneli Şâhidî'dir. Şeyh Galip, Ali Şîr Nevâî gibi değerli edebiyatçılar, Leylâ ve Mecnun'u anlatmış olsalar da Türk edebiyatında en güzel Leyla ve Mecnun mesnevisini yazanın, Fuzulî olduğu söylenmektedir (Pala, 2003). Hikâye günümüze kadar Türk edebiyatının önemli konularından biri olmaya devam etmiş; Leyla ve Mecnun'un aşkı güncelliğini korumuştur.

3.2. Fuzulî'nin Leyla ve Mecnun İkili Aşk Mesnevisi

Fuzulî, 16. yüzyılda yaşamış, asıl adı Mehmet Bin Süleyman olan divan şairidir. Türkçe Divan'ından sonra en önemli eseri olarak adlandırılan, Leyla ve Mecnun mesnevisidir. Türkçe ve Farsça yazan Fuzulî'nin dili yalındır. "Fuzulî'yi Türk edebiyatının en büyük simalarından biri yapan husus samimiyeti, coşkunluğu, sadeliği, duyarlılığı ve ifade kudretidir. Fuzulî aşkı, ıstıرابı, dünyevî zevk ve zenginliklerin boşluğunu ve hiç kimsenin pençesinden kurtulamayacağı ölüm düşüncesini olağan üstü bir lirizm ve sanat gücüyle ifade etmiştir" (Karahana, 1996).

Fuzulî'nin eseri 3036 beyitten oluşur. Klasik mesnevi tekniğine has bir biçimde girizgâh olarak değerlendirilen bir kısım kaleme alan şair, 436. beyitten itibaren asıl konuya geçer. Hikâyeyi çerçeveleyen çeşitli vakaları metne dahil ederek olayları birbirine bağlayan Fuzulî, konuyu işleyişte otobiyografik bir üslupla başlangıcı yapar. Onun esere yaptığı ilâveler, "Zeyd ile Zeyneb'in aşkı; Leylâ'nın İbni Selâm'a anlattığı peri masalı, İbni Selâm'ın, Mecnun'un bedduaları sonucunda ölmesi; eserin sonunda yer alan Zeyd'in rüyası, şeklinde sıralanabilir" (Çapan, 2009). Fuzulî'nin mesnevisinin, Leyla ile Mecnun hikayesini anlatan eserler arasında en iyisi olduğunu ifade edenler bu durumun nedenini, eserde anlatılan duygu ve düşüncelerin, ayrıca olayın geçtiği yerin Fuzulî'nin yaşamıyla örtüşmesine bağlamaktadır (Bilgin ve Kılınc, 2019). Fuzulî benzer bir coğrafyada yaşamış ve aşkın her türünü eserlerinde yansıtmış bir şairdir. Onun aşıklıkta kendisini Mecnun ile kıyasladığı beyitleri de bu unsuru desteklemektedir.

3.2.1. Mesnevi ve Leyla ve Mecnun İkili Aşk Mesnevisi'nin anlatı yapısı

Fuzulî, Leyla ve Mecnun'un aşk hikayesini vezinli ve kafiyeli mısralardan oluşan mesnevi nazım tarzında kaleme almıştır. Destanlarda ve halk öykülerinde kullanılan, "mesnevi, kelime anlamı olarak 'ikişerli, ikişer' demektir. Her beyti ayrı, kendi içinde kafiyeli olan nazım biçimidir" (Pala, 2003). Bu nazım şeklindeki ilk eserler önce Fars edebiyatında ortaya çıkmış; ardından Türk şairleri de mesnevi tarzını benimsemişlerdir. "Klasik düzende bir mesnevi; besmele, tevhit, münacat, nat, miraciye, mucizat, medh-i çehar-yâr, padişaha övgü, devlet büyüğüne övgü, mesnevinin niçin yazıldığını açıklayan sebab-i nazm (sebebp-i te'lif) ve hikâyenin anlatımı (agaz-ı destan) bölümlerinden oluşur" (Keskin, 2008). Türk edebiyatına has bir özellik olarak, mesnevilerde kahramanların ağzından yazılmış gazellerin vezin ve şekil bakımından, divanlardaki

özelliği taşıması; ayrıca Türk edebiyatında mesnevilerin halk edebiyatına yönelik örneklerinin bulunması söz konusudur (Çiçekler, 2004).

Fuzulî'nin mesnevisini kaleme aldığı 16. yüzyılda yazılan mesneviler, konuları bakımından dört ayrı grupta sınıflandırılmaktadır: Eğitme, bilgi vermek amacını taşıyanlar, kahramanlık hikayeleri anlatanlar, şehirlerin güzelliklerini anlatan şehrengizler ve aşk hikayesine dayananlar. Aşk konulu mesnevilerde en çok işlenen konularda karşılıklı, ikili aşk konulu mesnevilerdir. Leyla ve Mecnun'da bu mesneviler arasında en başarılı olanlarındandır (Keskin, 2008). Fuzulî'nin eseri diğer mesnevilere nazaran daha çok ilgi görmüş, sevilmiş, çoğaltılmış ve kendinden sonra gelen şairleri etkileyerek "milli hikâye" vasfını kazanmıştır (Kütük, 2002).

Fuzulî'nin "eserin şairi, anlatıcısı, kimi kez de aktarıcısı olarak Mecnun'u da Leyla'yı da ve onların aşklarını da yüceltmekte, övmekte olduğu" bu mesnevide olay örgüsü şöyle ilerlemektedir:

- Kays'ın dualar ile doğuşu. Bakıcısının doğduğundan beri sürekli ağlayan Kays'ı gezdirmek için götürdüğü evde (Leyla'nın evi), Kays'ın meftun olması.
- On yaşında Kays'ın sünnet edilmesi ve okula başlaması ile Kays ile Leyla'nın tanışıp birbirlerine âşık olması.
- Aşklarına dair çıkan dedikodular neticesinde Leyla'nın okuldan alınması.
- Kays'ın Mecnun olması.
- Leyla ile Mecnun'un kırdan karşılaşp birbirlerini görünce bayılması.
- Adı Mecnun'a çıkan Kays'ın babasının Leyla'yı istemeye gitmesi ve ret alması ile oğlunu iyileşmesi için Kâbe'yi ziyarete götürmesi.
- Mecnûn dağ ile, avcıdan kurtardığı ceylan ve güvercini ile; eve kapatılan Leyla'nın mum, pervane, bulut ve ay ve ile konuşması.
- İbn-i Selâm'ın Leyla'ya âşık olması ve evlenmek istemesi.
- Nevfel'in Mecnûn ile tanışması sonucunda Mecnun'a yardım etmek için Leyla'nın kabilesiyle savaşması.
- Mecnûn'un Leyla ile görüşebilmek için dilencilik yapması ve bu bahaneyle Leyla ile görüşmesi.
- Leyla'nın evlenmesi ve İbn-i Selâm'a cinli olduğu yalanını söyleyip kendinden uzak tutması.
- Mecnûn'un Zeyd ile tanışması ve Zeyd'in aşkların mektuplaşmasına aracılık yapması.
- Babasının Mecnun'u eve döndürmek için çöle gitmesi ve ümidini keserek dönünce vefat etmesi.
- İbn-i Selâm'ın ölmesi, Zeyd'in Leyla'dan haber getirmesi.
- Leyla'nın Mecnûn'u aramak için kabileden ayrılması.
- Leyla'nın bulduğu Mecnûn'un onu geri çevirmesi ve annesine aşkını itiraf eden Leyla'nın vefatı.
- Mecnûn'un, Zeyd ile gittiği, Leyla'nın mezarında

can vermesi.

- Zeyd'in iki âşığı rüyasında görmesi.

4. Yeşilçam Melodramlarında Leyla ve Mecnun

Sinema, sözlü kültür hikayelerini sinematografik anlatıya dönüştürerek işitsel belleği, görsel bir yapı içinde aktarmış bir sanattır. 20. yüzyılın başında Melies'in kurmaca anlatıları ile modern hikayeler anlatmaya başlayan filmler, metinlerarası bağlamda edebi anlatılardan beslenmiştir. Türk sineması, teknolojinin gelişmesi ile ilerleyen bu genç sanatla yüzyılın başında tanışmıştır. Çeşitli gelişim süreçlerinde, önce Türk tiyatrosunun kurucularından Muhsin Ertuğrul'un etkisinde tiyatrocuların çektiği yapımlardan oluşan bir dönemini yaşamış; 1950'li yıllarda, yurt dışında sinema ve fotoğraf eğitimi almış olan genç sinemacıların tiyatrocular dönemini sonlandıracak, yeni bir anlatı yapısı oluşturmasıyla gelişmiştir. Siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan değişimlerin başladığı bu yıllar aynı zamanda, toplumsal hayatın bir yansıması olarak, sinema anlatılarını da şekillendirmiştir. Dünya savaşlarının bitmesinin ardından, çok partili yıllara geçilen dönemde modernleşme hareketleri, askeri müdahaleler, 70'lerin sonunda başlayıp 80'lerde de devam eden iç ve dış göç, ülkenin değişen siyasal ve toplumsal konjonktürü ile sinema endüstrisinde üretilen filmlerin biçim ve içeriklerinde keskin temsil farklılıkları yaratmıştır. Bu yıllarda üretilen filmlerin ortak özellikleri, Yeşilçam sineması olarak adlandırılan klişeleşmiş anlatı yapılarından oluşan melodram türüne dayanmalarıdır.

4.1. Tür Olarak Melodram

Bir endüstri haline gelmiş sinemada, tiyatro ve edebiyatta geliştirilmiş olan anlatı geleneğini sürdüren yönetmenler, bir yandan da kitlelerin eğlencesi olarak görülen film biçimleri üzerinden ticari bir potansiyel yaratmaya çalışmışlardır. İzleyiciler tarafından tercih edilen yapımların birbirine benzer şekillerde tekrar edilen formları, ortak yöntem kullanan, denenmiş türlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Görsel gelenekler ve anlatı yapılarındaki benzerlikle belirli gruplar halinde toplanan, belirli ölçütleri barındıran bu yapımlar film komedi, aksiyon, korku ve melodram gibi film türlerini oluşturmuştur (Gledhill, 2010). Popüler filmler olarak tür filmleri, kapitalist sistemin gereklerine yanıt vermek için kurgulanır. Kültür endüstrisinin ilk gerçek ürünleri olarak tür filmleri, gündelik olaylarla bağlantı kurarak, işlediği konularıyla sıradan insana seslenir. Kolay anlaşılır yapısı, yinelemelerden kaynaklanır (Abisel, 1995). Birbirine benzeyen bu popüler kültür ürünleri, sanat olma iddiası barındırmazlar ve ciddiye alınmazlar. Melodramlar, "mücadelelerinin belli tiplerdeki kahramanlar aracılığıyla somutlandığı/ kişileştirildiği, bu süreçte farklı anlatı tür ve tarzlarının yeni bileşimlerle harmanlandığı eklektik, melez bir form olarak tanımlanmışlardır" (Akbulut, 2010). Karakterlerinin

birçok engelle yüce bir amaç adına mücadele ettiği, bu çabaları sonucu ödüllendirildikleri filmlerde temsiller ya iyi ya da kötü insanlardan oluşmaktadır (Tınaz Gürmen, 2015).

Melodramalar genellikle dramatik yapının içinde insana özgü her türlü duyguyu barındıran, aşkı anlatır. Türk Dil Kurumu sözlüğünde, aşırı sevgi ve bağımlılık duygusu olarak tanımlanan aşk: “İnsan ruhunun her tür karmaşasını; sevgiyi, sahiplenmeyi, kıskançlığı, intikamı, suçluluğu, hükmetmeyi, merhameti, teslimiyeti ve daha, nicelerini bu üç harfli kelime içine” sığdırır (Tınaz Gürmen, 2015). Melodram, “merkezde baskıcı ve eşitlikçi toplumsal koşulların kurbanlaştırdığı erdemli bir bireyin (genelde bir kadın) ya da çiftin (genelde sevgililer) çizildiği ve çatışmanın evlilik, mesleki başarı ve çekirdek aileyle çözüldüğü anlatıdır” (Schatz, 1981). Sinemada birbirine duydukları engellenemez çekim ile her türlü zorluğu aşarak çoğu mutlu sona ulaşan romantik aşk hikayelerinde genellikle kullanılan anlatı türü melodramdır. Melodramda yer alan karakterler aşkları için her türlü engeli aşar ve mükafatlandırılırlar. Melodramlarda yüceltilmiş olan aşk, iyilerin, onların kavuşup mutlu olmalarına engel olan kötülerle mücadelesi sonucunda ulaşılan bir olgudur. Çünkü melodramda yer alan karakterler iyi ya da kötüdür ve mutlu sona ulaşacak aşkların iyilerden seçilmesi elzemdir (Tınaz Gürmen, 2015).

4.1.1. Türk sinemasında melodram

Farklı ülkelerde, farklı biçimlerde şekillenen melodramlar, Türk sinemasına Yeşilçam olarak adlandırılan film endüstrisi içinde yer bulurlar. Türk sinemasında melodram kavramı Yeşilçam ile özdeşleşmiştir. “1960’lı yıllardan 1980’li yıllara dek varlığını sürdüren bir dönem olduğu kadar, bir anlatım tarzı olan Yeşilçam, çoğunlukla melodramatik kodlarla örülü bir sinemadır” (Akbulut, 2012). Yeşilçam melodramları, “inanılmaz tesadüflerin, aşırılıkların, yanlış anlamaların filmin tüm dokusunu belirlediği, körlük, sağırılık, sakatlık gibi somut, görünür engellerin giderilebildiği...talih, şans, kader gibi metafizik unsurlar” (Abisel ve ark., 2005) aracılığıyla olay örgüsünün işlediği, genelde imkânsız aşkı anlatan filmlerdir. “İki insanın birbirine dayanılmaz bir çekim hissetmesiyle başlayan, her türlü engellerin aşılması ve sevginin tekrar tekrar sınanması ile süren mutlu bir birleşme ile sonlanan bu filmlerin çoğu, anlatı kalıbı olarak melodramı kullanır” (Tınaz Gürmen, 2015).

Yeşilçam melodramları klişeleşmiş anlatılardır. Filmlerdeki masalsi üslup, kurmaca biçimini vurgulayan haliyle özdeşleşmeye olanak tanımayan, epik bir öyküleme yapısına dayanmaktadır. Sözlü kültürün ortak konularını, benzer mekanlarda ela alan öyküler, “anonim yerlerde geçer; film karakterleri, az sayıdaki anonim tiplerin (Leyla ile Mecnun, Kerem ile Aslı gibi aşk anlatılarının ya da Keloğlan gibi masalların eksen kişilerinin) çeşitlenmesidir” (Akbulut, 2012). İyi ve kötünün keskin çizgilerle ayrıldığı tiplerle giyimleri, tavır ve davranışlarıyla karakterin ruhsal durumunu

sergileyen anlatılarda mutlu sona ulaşmanın yolu, her şeye rağmen, aşkın peşinden gitmektir. Aşkı besleyen engellerdir ve söz konusu engelleri aşarak beraberliğe geçecek olan aşklar, sonunda ödüllendirilecekleri için iyilerden seçilir. Melodramlar aracılığıyla anlatılan aşk, karşı tarafın mükemmelliği ile mutlu sona varmak için engelleri ortadan kaldırma çabasıdır (Tınaz Gürmen, 2015).

5. Leyla ile Mecnun Halk Hikayesinin Yeşilçam Sinemasında Sunumunun Fımsel Dramaturji Açısından Çözümlemesi

Popüler melodramlarıyla Yeşilçam sineması, 1960’lı yılların başından 1980’lerin ortalarına kadar toplum tarafından gösterilen ilgiyi korumuştur. Esas kız, yakışıklı jön etrafında kurguladığı anlatılarıyla evrensel melodram türünün özelliklerini barındırsa da yerel unsurları harmanlayarak onlardan beslenmiş ve kendine özgü yapısını kurmuştur. “Türk sineması, her ne kadar biçimsel özellikleri dolayısıyla başka sinemalara benzetilse de yerli anlatısal geleneklerden (karagöz, meddah, aşk anlatılan gibi sözlü anlatı geleneği) beslenerek kendisini Batı sinemasından farklı biçimde kodlamıştır” (Akbulut, 2012). Tür filmlerinin toplumun sahip olduğu güncel yapıya göre şekillenen, zaman zaman devletin kültür ideolojik aygıtı gibi işlev gören dönemlere göre biçim değiştiren yapısı, Yeşilçam sinemasında, Leyla ve Mecnun aşk hikayesini anlatan filmlerde de kendini göstermektedir. Dönemin egemen ideolojisi kitlelerin ihtiyaçlarına göre mitler yaratarak olayları şekillendirmekte ve böylece kendini gizleyebilmektedir (Yengin, 1996).

Hikâyenin görselleştirilmesinde, senaryo halinden film olarak ortaya konmasında, eserin iç dinamikleri ve anlatısının aktarılması için başvurulan unsurlar önemlidir. Hikâyenin dramatik inşasının kuruluşu ve sinematografik özellikleri eserin anlamsal boyutlarını inşa etmektedir. Sahneleme şekline göre anlamın değişikliğe uğraması dramaturjinin önemini gösterir. Hikâyenin temasının belirlenmesi, karakterlerin yapılandırılmasının yanı sıra sosyo-kültürel ve tarihi bağlamların anlamlandırılmasını içeren dramaturji, eserin değerlendirilme sürecinde rol oynar. Sinema dramaturjisi, hikâyenin yapısı, karakterlerin gelişimi, filmde kullanılan diyaloglar, filmin atmosferini oluşturan sinematografik özellikleri ve kurgusuyla anlatıyı kurar. Filmin dramaturjik eleştirisi ile filmleri analiz etmek, görselleşen anlatıyı oluşturan unsurların değerlendirilmesi ile yapının toplumsal bağlamı içinde yorumlanmasına da olanak sağlar. Sinemada dramaturji analizi, yönetmenin hikâyeyi görselleştirmede yararlandığı unsurların, anlatının içerdiği anlamın ve eserde kullanılan göstergelerin okunması gerekliliğini ortaya koyar (Özyurt ve Sunal, 2022). Filmin konusu, öykünün teması, karakterlerin inşası, zaman ve mekânın kullanımı, ses öğelerinin tasarımı, tüm unsurlara arka plan sağlayan sosyo-kültürel, ekonomik, siyasal bağlam

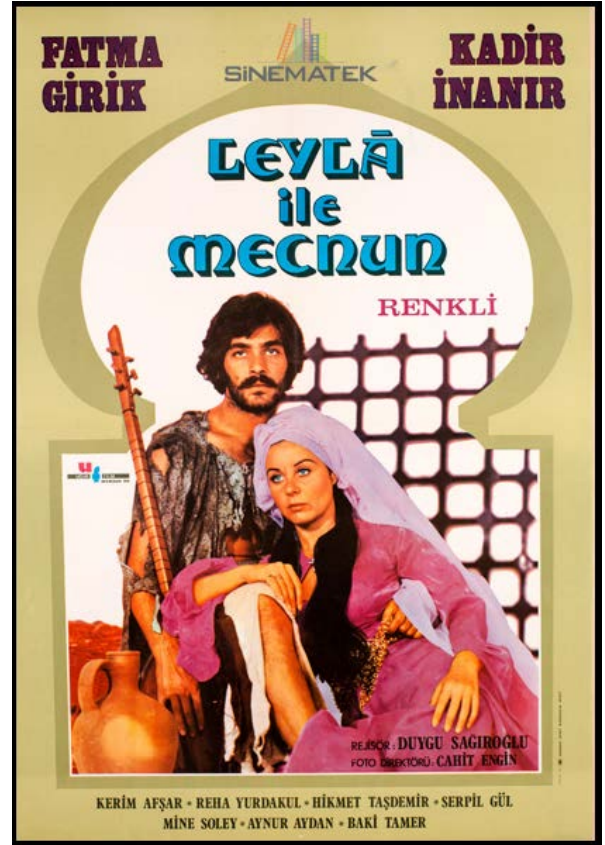
ve yönetmenin sanat anlayışı dramaturji çözümlemesinde üzerinde durulacak olan değişkenlerdir.

5.1. Filmlerin Konusu

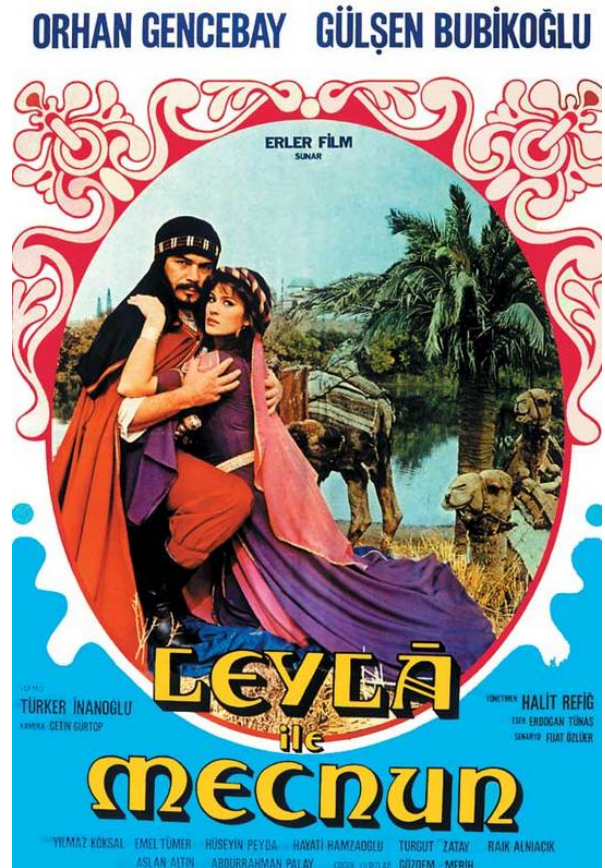
Örneklemeimizi oluşturan ve yaklaşık onar yıllık aralıklarla çekilmiş olan filmlerin konusu Leyla ile Mecnun'un aşk hikayesi olsa da konunun sunum tarzı, farklı anlamlara karşılık gelebilir. Hikâyenin filmde canlandırılmasında tercih edilen eylemler, karakterlerin etkileşimi yeni bir biçim oluşturur. Filmin öyküsünün belirli koşulların etkisiyle çeşitli şekillerde betimlenmesi konuya özel bir anlam ya da yan anlamlar yüklenmesi sonucunu doğurabilir (Corrigan, 2018). Farklı şekillerde eyleme dökülen tema sanat yapıtının çağının etkilerini nasıl yansıttığını gösterebilir. Bu bağlamda başlangıçta makalemizin örneklemini oluşturan filmlerin afişleri, aynı konunun sinema diline aktarış biçimindeki farklılıkları işaret etmesi bakımından dikkat çekicidir (Şekil 1-3).

Şekil 1. Leyla ile Mecnun Gibi (1963).

Şekil 2. Leyla ile Mecnun (1972).

Şekil 3. Leyla ile Mecnun (1982).

Türk sinemasında büyümenin yaşandığı 60'larda, yönetmen Nejat Sağlam tarafından çekilmiş olan ve baş rollerini Leyla Sayar ile Göksel Arsoy paylaştığı, Leyla ile Mecnun Gibi (1963) çalışmamızın ilk filmidir. Siyah-beyaz formatta kayda alınmış olan film klasik hikâyeyi modern şehir hayatı içinde anlatır. Filmde geçen diyaloglarda aşıklar, "20. asrın Leyla ile Mecnun'u" olarak tanımlanır. Anlatının başlangıcında başrolde olan kadın karakter, sinema oyuncusudur ve "Leyla ile Mecnun filminde" Leyla'yı canlandırmaktadır. Yapımın ilk dakikalarında, film içinde film çekimini gösteren çöl sahnesiyle açılan perde, bu yolla Leyla ve Mecnun hikayesine gönderme yapsa da olay örgüsü, karakterler, mekân ve zaman bağlamında hikâyeden temel farklılıklar göstermektedir. İlk sahnede film seti içinde birbirlerine aşk sözcükleri söylerken görülen Leyla ile Mecnun temsilini, film boyunca şehir hayatı içinde çeşitli engellerle mücadele eden umutsuz aşıklar olarak artist Leyla ve çiftlik sahibinin oğlu Doğan'ın öyküsünde izleriz. Birbirlerini beğenen çiftin ilişkilerine oğlanın babasının karşı çıkması ile umutsuz hale düşen aşk, aynı zamanda aşıkların ayrı dünyaları dolayısıyla ilerleyemez. Haksızlıklar, yanlış anlamalar ve hainlikler ile kurbanlaştırılan melodramın erdemli aşıkları, anlatı boyunca fedakarlıklar ile yüceltilirler. Leyla ve Mecnun'un aşkına koşut gelişen anlatıda bir türlü kavuşamayan filmin karakterleri, üzüntüden içki içerek, aşk acısından yataklara düşerek çileciliği benimserler. Burada aşıkların tutumu, sevilen varlığa karşı suçluluk hissi ile yaşam düzeni ve kılık kıyafet ile sergilenen öz cezalandırmadır (Barthes, 2019). Anlatının sonunda aşkın ızdırabından çöl misali İstanbul'un metruk alanlarında kaybolan Mecnun, filmin bitiminde aşkıdan ölen Leyla'nın başında can verir.

Duygu Sarıoğlu'nun yönettiği, 1972 yapımı, Leyla ile Mecnun ise bir önceki filmde çok farklıdır. Baş rollerini Fatma Girik ve Kadir İnanır'ın paylaştığı yapım, temelde ana hikayeye aynı olay örgüsünü ve mekânsal bağlamı paylaşırsa bile yerel halk kültürünün motifleriyle yoğrulmuş bir formattadır. Filmde klasik öyküdeki gibi amca çocukları olan Ali ve Leyla, birlikte büyürler. Ak sakallı bir dede/dervişin mucizesiyle sonsuz aşk ile ödüllendirilen kahramanlar, ailelerinin anlaşmazlığa düşmesi ile birbirlerinden ayrı kalırlar. Ali'nin sürekli saz çalıp türküler söyleyerek aşkı anlattığı yapım, çölün ama aynı zamanda şelalelerin var olduğu bir mekânda betimlenen fantastik bir anlatıdır. Kavuşma çabaları boşa çıkan çift, film boyunca büyük acılar çeker. Fuzuli'nin mesnevisindeki gibi başka biriyle evlendirilen Leyla, kendini kocasından korur. Yine mesnevide olduğu gibi Mecnun'a dönen Ali'nin ceylanlarla ve kuşlarla konuşup aşkı anlattığını filmde, "aşk ateşim sönmesin" diye dua ettiğini de izleriz. Anlatının devamında uğradığı haksızlıklar ile ölümlerle sınanan Ali, öldü sanılıp mezara konmakta ama ilahi bir yardımla günler sonra tabuttan çıkıp canlanmaktadır. Ali'nin ölüm haberi ile bir cadıya kendisi için zehir hazırlatan Leyla, Ali geri gelmiş olsa dahi artık ölümden kurtulamaz. Film Ali'nin Leyla'nın

mezarına kapanmasıyla ana hikâyeye gibi sonlanır.

Yönetmenliğini Halit Refiğ'in üstlendiği, 1982 yapımı Leyla ile Mecnun da masalsı unsurlarla donatılmış bir yapıdadır. Gülşen Bubikoğlu ve dönemin popüler arabesk müzik şarkıcısı olan Orhan Gencebay'ın başrolde olduğu film, hikâyenin aslında olmayan doğa üstü karakterleri ile fantastik öğelere sahiptir. Arabesk müzik ile örülmüş olan yapım, Arap kültürünün masalsı özelliklerini yansıtan düzenlemesiyle de hem biçimsel hem de temasal unsurlar açısından melodramatik duygu yoğunluğu barındırmaktadır. Filmde zalim bir Şeyh olan Gaffar'ın kızı Leyla, Musa peygamber kıssasında olduğu gibi Şeyh Gaffar'ın zulmünden kurtulmak için bir sepet ile nehre bırakılan ve vezir tarafından büyütülen Kadir, cadı betimlemesindeki falcı kadının öngördüğü aşkın kahramanlarıdır. Birlikte büyüyen ve birbirlerini çok seven aşıklar klasik hikâyede olduğu gibi kızın babasının engeliyle karşılaşır. Evlendirilmek istenen Leyla'nın aşkıdan umudu kesmesi için Kadir'i öldürmek isterler. Ok ile vurulan ama ölmeyen Kadir, çöllere düşer ve köle tüccarlarının elinde bir sultana satılır. Ak sakallı dede/derviş ile Kadir'in yaşadığının haberini alan Leyla, evlenmeyi kabul ederek Kadir'i aramak için yollara düşer. Birbirini bulan aşıklar türlü mücadeleye rağmen kavuşamazlar. Filmin sonunda Leyla, kavuşamamanın acısıyla ölüme gönüllü olur ve evlendirilmek istendiği kişi tarafından taşlanarak öldürülür. Burada Leyla, aşığı olmadan yaşamaktan duyduğu tiksinti ile ölümden korkmayan (Schopenhauer, 2020) bir âşık olmuştur. Leyla gibi aşk acısından hüsrana uğrayan, gözlerine mil çekilip ölüme terk edilen Kadir ise Leyla'nın mezarı başında çöllerde dolaşan Mecnun'a dönüşmüştür.

5.2. Tema

Bir filmin ana temasını saptamak için o filmin ne hakkında olduğunu sormamız gerekir. Temalar filmin ana düşüncesine karşılık gelirler ve filmin karakterleri, karakterler arasındaki ilişki, öykünün vurguladığı değerler bizi filmin temasına götürür (Corrigan, 2007). Tema anlatıyı yapılandırıcı bir unsur işlev görür ve filmin metninin örülmesinde, anlatı ve biçimin ideoloji ile birleşmesinde harekete geçirici bir işlev görür ve sonuca varmayı sağlar (Abisel ve ark., 2005). Benzer temanın farklı filmlerde anlatının kurulmasındaki niteliksel ayrımları, filmin biçimi, tarihsel ve sosyal bağlamı hakkında da bilgi edinmemize yardımcı olur.

Leylâ ve Mecnun çift kahramanlı bir aşk hikayesidir; kahramanların aşkı karşılıklıdır ve beşerî aşktan başlayan öyküde başlarından geçen maceralarla ilahi aşka yönelen aşıkların yaşadıkları mesneviyi oluşturur. Mesnevide tasavvufi bir çizgide ele alınan aşk teması "Leyla'dan Mevla'ya" giden ruhani yolculukla, beşerî aşktan ilahi aşka dönüşür.

Bu bağlamda örneklemimizi oluşturan üç filmde de ortak tema aşktır. Aşkı besleyen engellere rağmen aşıkların birbirine tutku ile bağlanması, kavuşamayacaklarını bilmelerine rağmen acı çekmekten vazgeçmemeleri hatta acıya gönüllü olmaları, mesnevinin aslına sadık kalan filmlerdeki aşkın görünümüdür. Üç filmde de aşk

macerasında, kendi benliklerinden vazgeçen aşıklar İslami bir bakışla ebediyette buluşmak üzere ilahi sona teslim olurlar.

5.3. Filmlerin Hikayesindeki Sosyolojik, Ekonomik ve Politik Arka Planı ve Yönetmenlerin Sanat Anlayışı

Yeşilçam melodramları içinde yaklaşık onar yıllık ara ile çekilmiş olan örneklemimizi oluşturan filmler, sinematografik özellikleri ve anlatı yapıları açısından değerlendirildiğinde döneminin siyasal ve toplumsal değişimlerini yansıttıkları görülmektedir. Çünkü sinema sadece edebi metnin sureti değildir; sinemanın yetkinliği filmlerin üretildiği toplumdan ileri gelir (Ferro, 2017). Türk sinema tarihine baktığımızda 50'li ve 60'lı yılları içine alan sektörel yapı, üretim ve dağıtım olanaklarının artmasıyla ticari sinema sisteminin geliştiği bir süreçtedir. 1950'li yılların sonlarında film sayıları adeta patlama yapmış, 1960'lı yıllarda da oyuncu sayılarındaki artış dikkat çekici seviyeye ulaşmıştır (Kayalı, 2015). Tüm bu gelişmelerle ülkedeki sinematografik üretim, adeta "manifaktür" bir görünüm almıştır (Adanır, 2012). Aynı dönem dünyada siyasal kutuplaşmanın yaşandığı, ülke siyasetinde ise iktidarın değişmesiyle yönetimde liberal politikaların izlenmeye başladığı yıllardır. Bu süreçte iç ve dış siyaset anlayışındaki değişim ile ekonomik yapıda olan dönüşüm kültür sanat politikalarına da yansımıştır. Sektörde yaşanan gelişmeler ile sinema salonlarının ülke çapında yaygınlaştığı ve tüketim kültürünün oluşmaya başladığı ortamda halkın Türk filmlerine ilgisi de artmıştır.

1960'lar 27 Mayıs Askeri Darbesi ve 1961 Anayasası ile sinema ve iktidar ilişkisi yeniden şekillenmiştir. Türk sinemasında büyümenin yanı sıra niteliksel farklılıklar ile akımların da ortaya çıktığı bu yıllar da film kontrol komisyonunun sansür uygulamaları Yeşilçam filmlerini de etkilemiştir. Üretimde halkın sorunlarına değinen yapımların azınlıkta kaldığı süreçte sinema sektörü, salon filmlerine, edebiyat uyarlamalarına dayanan melodramlara ve komedinin ağırlıkta olduğu halkçı filmlere yönelmiştir.

Bu bağlamda ellili yıllardan itibaren modernleşme çabaları ile gelenekselden kopuş ve batılı yaşam tarzının sergilendiği melodramların bir örneğini gösteren, Leyla ile Mecnun Gibi (1963) adlı yapım, söz konusu atmosferin etkisiyle, Leyla ve Mecnun'un hikayesi gibi klasikleşmiş bir eseri modernliği gösteren kodlarla aktarmıştır. Filmin yönetmeni Türk sinemasında çok sayıda filme imza atmış olan ve özellikle edebiyat eserlerini sinemaya uyarlayan Nejat Saydam 'dır. Saydam, dönemin popüler oyuncularını aşkı konu alan filmlerle perdeye taşımış ayrıca "Küçük Hanımefendi" serisi gibi salon komedileri ile de başarı yakalamış bir sanatçıdır. Başrollerini dönemin önemli oyuncuları Leyla Sayar ve Göksel Arsoy'un canlandırdığı yapımda, 1957 Türkiye 2. güzeli derecesi olan Sayar ile sarışın jönlerden Arsoy'un yer alması, günün modasına uygun giyimleri ve sık sık alkol tüketmeleriyle batılı imajı yaratmış; bu seçimler zamanın liberal etkilerini yansıtmıştır.

1970'li yıllara gelindiğinde, sansür mekanizmasının sol

içerikli yapımlara imkân tanınamaması sinema akımları üzerinde etkili olmuş; Toplumsal Gerçekçi akıma mensup Duygu Sağıroğlu, Halit Refiğ, Metin Erksan gibi yönetmenler Marksist anlayıştan uzaklaşıp ulusal sinema anlayışına yönelmiştir. Bu dönemde Türk sinemasında daha halkçı söylemlerin başat olduğu görülmektedir. Sinema endüstrisinde, gündelik yaşama ait olaylar, halkın beğenisine hitap edecek şekilde Yeşilçam kalıplarında yansıtılmıştır. Bu yıllarda daha çok gişe başarısını amaçlayan popüler sinema örneklerine Leyla ile Mecnun (1972) filmini de eklemek mümkündür. Yönetmenliğini sinemanın yanı sıra tiyatroya da emek vermiş önemli bir dekoratör, sanat yönetmeni ve senarist olan Duygu Sağıroğlu 'nun yaptığı film dramatik yapının kurulması açısından da dönemine göre oldukça başarılıdır. Yönetmen hikâyenin sahneye konmasında önceki örnekten farklı bir yol izlemiş; temayı modern hayatın içinde değil geleneksel motifler ile aslına olabildiğince yakın işlemeyi seçmiştir. Filmde Leyla'yı canlandıran Fatma Girik, Anadolu kadını karakteriyle Türk sinemasında yer edinmiş önemli bir kadın oyuncudur. Ali karakterine hayat veren Kadir İnanır ise onurlu, özgüvenli Türk erkeği imajıyla dönemin parlayan yıldızlarındandır. Sinematografik açıdan karşılaştırıldığında da her iki filmin de kendi zamanlarının ruhuna uygun biçimde çekildiği görülmektedir.

Türkiye'de 1950'li yıllarda başlayan iç göç hareketi 1970'li ve 1980'li yıllarda kırsaldan sanayinin geliştiği kentlere doğru hızını arttırmıştır. İş bulma amacıyla şehre gelen ve zor şartlarda çalışan insanların iki kültür arasında yaşadıkları sıkıntıların ifadesi arabeskte karşılık bulmuştur. Aynı zamanda 12 Eylül 1980 tarihindeki askeri darbe ile toplumsal dinamikler, şiddet, erotizm ve toplumsal eleştiri içeren yapımların yasaklanmasını getirmiş; popüler kültür unsuru olan arabesk şarkıcıların ön plana çıktığı yapımlar seyirci toplamıştır (Esen, 2002). Folklorik, ideolojik, tarihsel ve duygusal içeriklerin birleşimiyle oluşturulan bu kitle kültürü izlekleri (Baudrillard, 1997), yeni ifade biçimleri yaratmıştır. Bu dönemde serinin son filmi olarak Halit Refiğ'in çektiği 1982'deki Leyla ile Mecnun ise hüznü şarkıları ile arabesk kültürünün etkilerini yansıtmaktadır. Türk sinemasının önemli yönetmenlerinden biri olan Refiğ gerçekçi bir sinema anlayışı ile halk kültürünü yansıtan filmler çekmiştir. Yönetmenin masalsı unsurlar taşıyan bu filmi, dönemin popüler arabesk müzik şarkıcısı Orhan Gencebay ile öncelikle müzik alanında ortaya çıkmış olan arabeskin, sinemada anlam inşa edici örneklerinden birini oluşturmuştur. Ayrıca filmde Leyla karakterini canlandıran, duygusal ve hareketli filmlerdeki performansıyla beğeni toplayan kadın oyuncusu Gülşen Bubikoğlu; bu engellerle dolu melodramın güçlü Leyla'sı için önemli bir seçimdir. Karakterlerin engelleri aşma çabasında; kader, keder, acı çekme, kavuşamama motifleri arabesk şarkılarla bezenmiş bu filmde dramatik yapıyı oluşturarak, olay örgüsünü desteklemiştir.

5.4. Mekân Tasarımı

Sinemada anlatının sahnelenmesinde mizansen öğeleri önemli bir yer tutar. Senaryonun filme alındığı gerçek ya da film için inşa edilmiş mekân ve filmin dekorların seçimi, yapımın olay örgüsü, karakterleri ve temasıyla ilgili bilgi verir. Filmde mekân kullanımı arka plan oluşturmanın dışında öykü açısından önemlidir; her filmde farklı kullanılan mekân, aksesuar ve nesnelere doğal ya da yapay olsun belli bir anlam taşır.

1963 yapımı Leyla ile Mecnun Gibi filmde öykü bir film setinde başlar. Filmde Leyla ile Mecnun filmini çeken oyuncular çöldedirler. Film içinde film şeklinde ilerleyen anlatı da gerçek hayata geçiş yapıldığında öykü kırsaldan modern şehir hayatına taşınan bir seyir izler. Filmin şehir arka planı İstanbul'dur. Hikâyenin zamanı değişmiş olsa da çeşitli engeller ile kavuşamayan karakterlerin akabeti değişmez. Aşk açısından hasta olan Leyla ile Mecnun'a dönen Doğan'ın başıboş dolaştıkları mekân artık çöl değil şehrin arka sokakları, karanlık dehlizleri ve barlarıdır.

1972 yapımı Leyla ile Mecnun'da, yerel halk kültüründe kostüm ve aksesuarlardan faydalanılan mizansen de şelaleler ile çevrelenmiş pastoral arka planın yanı sıra çöl ortamı kumul tepeleriyle sağlanmıştır. Folklorik unsurların yer aldığı yapımda göçebe toplulukların yaşayışlarının yanı sıra da fantastik unsurların etkisiyle saraylar, zindanlar da mizansenin dikkat çeken öğelerindedir.

1982 yapımı Leyla ile Mecnun örneklemin diğer uyarılma filmlerine göre en yeni film olsa da hurma ağaçlarının, develerin, toprak yapıların olduğu çöl ortamı ile geleneksel bir mekân tasarımına sahiptir. Kaleler, zindanlar, kılıçla kuşanmış yöresel Arap elbiseleri giyen kadın ve erkekler filmin mizansen öğelerindedir. Ayrıca Leyla ile Kadir'in nadir mutlu anlarından birinde Urfa Balıklı Göl'deki balıklara yem attıkları sahne, filmde dini simge olan doğal mekanlardan da yararlandığını göstermektedir.

5.5. Zaman Dizini

Filmsel zaman değişkendir, fiziksel zamana benzemez. Filmin olay örgüsü, filmdeki öykünün zamanına göre belirli bir çerçevede yaratılır. Yönetmenin kronolojik zamana müdahalesi, zamanı isteği doğrultusunda belirlemesine imkân verir. Sinemanın anlatım olanakları sinemasal zamanda geriye geçmişe ya da ileriye geleceğe doğru sıçramalara olanak sağlar. Filmin dramaturjik yapısını parçalayıp yeni bir yapı oluşturan bu zaman sıçramaları olayın ya da karakterlerin gelişimi, anıları ya da geleceği ile ilgilidir.

Örnekleme oluşturan iki filmde hikâyenin aslına sadık kalınarak karakterlerin çocukluklarıyla başlayan öykü ileriye doğru sıçrayarak gençlik dönemleriyle devam ederken, Leyla ile Mecnun Gibi'de (1963) anlatı, karakterlerin tanıştıkları gençlik dönemlerinden itibaren kronolojik sırayla ilerlemiştir.

5.6. Bakış Açısı

Filmlerde dünyaya hangi açıdan bakıldığı, gösterilen unsurların nesnel ya da öznel bir görüş noktasıyla

sunulduğu ne gördüğümüzü belirler. Bir şeyin görüldüğü konum anlamı inşa eden öğelerdendir. Kameranın bir karakterin öznel görüş noktasını yansıtması anlatıya ilişkin kişisel bakış açısını yansıtır. Bakış açısının nesnel ya da öznel olması filmlerin kurguladığı öyküye hangi açıdan bakmamızı istediğinin bilgisini verir.

Leyla ile Mecnun hikayesini konu edinen üç filmde de anlatı nesnel bir bakış açısı ile sunulmuştur. İzleyicinin aynı aşk hikayesine farklı dramaturjik yapılarla seyirci olduğu filmlerde, anlam yapısının kurulmasında öykünün nasıl ilerleyeceğine odaklanması nesnel bakış açısı ile oluşturulmuştur.

5.7. Söz ve Müzik Tasarımı

Sinemada söz, müzik, gürültü biçiminde karşımıza çıkan ses ve müzik tasarımı görüntü ve anlatıyla yakından ilgilidir. Sesin yapay ya da doğal çok boyutlu kullanımı, görüntü ile senkronize oluşu bize anlatının dramatik yapısında farklı anlamlar olarak yansır. Ses görüntünün mekanla sınırlandırılmış yapısını aşar: "Ses mekânın içine girerek orayı doldurduğu için yükseltilmiş bir varlık hissi oluşturur" (Stam, 2014). Sesin yanında sessizlikte anlatının kurulmasında bir öğe olarak yer alabilir. Sahnede sesin mizansen ve diğer sinematografik öğelerle birlikte nasıl kullanıldığı filmi çözümlememizde önemli bir unsurdur.

Çalışmamızın örneklemini oluşturan üç yapımda da melodram türüne özgü abartılı duygu yoğunluğunu sağlamak için müzikten yararlanılmıştır. 1963 yapımı filmde şehrin eğlence ortamlarında Batı müziği formları ve klasik Türk müziğine yer verilmiştir. Anlatının kültürel bağlamına göre kullanılan müzik türünün değiştiği 1972 yapımı filmde yerel kültür özellikleriyle bezenmiş öyküde saz çalıp türkü söyleyen Ali karakteri aracılığıyla anlatının dramatik yapısı desteklenirken Leyla'nın da türkü söylediği görülür. 1982 yapımı filmde ise başrol oyuncusu dönemin arabesk müzik şarkıcısı Orhan Gencebay'ın film için bestelediği şarkıları aynı zamanda albüm olarak da piyasaya çıkmıştır. Filmlerde yer verilen müziklerdeki şarkı sözleri filmin konusunu pekiştirme ve anlatının devamlılığını sağlama işleviyle kullanılmıştır. Ayrıca sadece 1972 yapımı Leyla ile Mecnun adlı filmde zaman zaman hikâyeyi dış ses olarak aktaran anlatıcıdan faydalandığı görülmektedir.

6. Sonuç

Halk hikayeleri, sanatın tüm biçimlerinde temel bir anlatı kaynağı olarak ele alınmış olan insanlığın ortak değerleridir. İnsanın, gerçek dünyaya dair deneyimlerini kuşaktan kuşağa aktaran bu hikayeler kahramanlıklarla doludur. Aşk'ta halk hikayesi olarak aktarılan bir olgudur. Aşıkların kavuşmak için büyük mücadeleler verdiği aşkı konu alan kıssalar aracılığıyla amaçlanan, aile kurumunun korunmasıdır. Leyla ve Mecnun ikili aşk hikayesi, Arap edebiyatında ortaya çıkıp, İslam medeniyetinde yayılmış, bir anlatıdır. Çeşitli nedenlerle kavuşamayan iki aşkın, karşılaştığı engellerle dolu macerasına dayanan kıssa, Arapça'dan sonra Farsça ve Türkçe'de de anlatılmıştır. Fars edebiyatında Nizami-i

Gencevi tarafından mesnevi tarzında kaleme alınan eser, Türk edebiyatında ilk defa Gülşehri ile aktarılmıştır. Birçok farklı edebiyatçı aracılığıyla defalarca konu edilen hikâyenin en güzel ifadesine, Fuzulî'nin 16. yüzyılda yazdığı mesnevisinde kavuştuğu dile getirilmektedir. Bunun sebebi olarak gösterilen, Fuzulî'nin gerçek aşktan ilham alması ve hikâyenin geçtiği topraklarda yaşamış olmasıdır.

Fuzulî'nin mesnevisinde yer verdiği hikâye Türk sinemasında melodram türü filmlere konu olmuştur. Melodramlar, kültür endüstrisi ürünü olan western, korku vb. türler gibi, ortak uyuşumlara dayanır. Abartılı bir dille, iyiler ve kötülerin oluşturduğu kahramanların maceralarına yer veren bu yapımlar, kolay izlenen, popüler türler olarak varlık göstermektedir. Melodramlar, türler arasında kadın-erkek ilişkilerine odaklanan, aşk maceralarını anlatan formatlardır. Türk Sineması'nda, Leyla ve Mecnun hikayesi, Yeşilçam melodramlarında anlatılmıştır. Dönemin toplumsal yapısı ile şekillenen ve birbirinden farklı sinematografik özelliklerle çekilen, Leyla ile Mecnun hikayesine dayanan filmler: Leyla ve Mecnun Gibi (1963), Leyla ile Mecnun (1972) ve Leyla ile Mecnun (1982) olarak tespit edilmiştir. Filmler, Leyla ve Mecnun karakterlerinin temsilleri üzerinden, sinemasal dramaturji açısından incelendiğinde hem mesnevinin olay örgüsüyle hem de yapımların kendi aralarında farklılıklar olduğu görülmüştür.

Yapım yıllarının toplumsal, siyasal ve ekonomik bağlamında, temel ayrımlarla oluşturulmuş filmler dönemlerinin özelliklerini barındırmaktadır. Melodram türünün klasik özelliklerini barındıran üç yapımda da Leyla ile Mecnun karakterlerinin temsilleri, olay örgüsü, filmin geçtiği mekân, kostümler, dekor, ses ve müzik gibi filmin sinematografik özellikleri açısından keskin ayrımlar söz konusudur. Fuzulî'nin mesnevisinin olay örgüsünü oluşturan unsurlar filmlerde kabaca yer almakta ama konunun ele alınış biçiminde, dramatik kuruluştaki farklılıklar göstermektedir. Örneğin; Fuzulî'nin eserinde Leyla ile Mecnun akraba değildir oysa 1972 yapımı Leyla ile Mecnun'da amca çocuklarıdır. Leyla ile Mecnun'un tanışmaları, Leyla'nın İbn-i Selam ile evlilik meselesi, aşka engel oluşturan karakterler gibi öğeler film senaryolarına göre uyarlanırken, Mecnun ile babasının Hac yolculukları olay örgüsü içinde yer almamıştır. Fuzulî iki aşığı tasavvufi bir unsur olan rüya ile cennette buluştururken örneklemimizi oluşturan üç yapımda da böyle bir son söz konusu değildir.

1960'lı yıllarda çekilmiş olan Leyla ve Mecnun Gibi (1963), Leyla ve Mecnun'u gösteren batılı karakterleriyle, şehirde geçen anlatısıyla, modern yaşamı ve ilişkileri aktaran bir yapıdadır. 1970'li yılların halk anlatılarına dönen Türk Sineması'nda yapılan Leyla ile Mecnun (1972) filmi ise, Türk kültürünün özelliklerini yansıtan, adı Ali olan köylü erkeğin saz çalıp türküler söylediği yerel bir destan özelliğine yaklaşmaktadır Birbirinden çok farklı bu iki filmin ardından çekilen Leyla ile Mecnun (1982), ise köyden kente göçün etkisiyle gelişen müzik

kültürünün sinemadaki yansımaları biçimindedir. Filmin erkek başrolü olan arabesk şarkıcısının, söylediği şarkılarla süslenen film, doğa ötesi kahramanları ile masalsı ve fantastik unsurlar barındırırken, Arap- İslam kültürünün motifleriyle karmaşıktır. Ayrıca üç filmde de dansöz oynatılan sahnelerin yer alması, Mecnun'un aşkından şiirler okumak yerine şarkılar söylemeyi seçmesi, dönemin popüler kültürünün yansımasıdır.

Filmler incelendiğinde kadın karakterlerin adının eserin kaynağına sadık kalınarak "Leyla" olduğu, ama erkek karakterlerin "Doğan, Ali, Kadir" olarak Kays'tan farklılaştırıldığı görülmektedir. Bu isimler filmlerin çekildiği dönemlerin temsilcisi şeklinde: Doğan daha çağdaş bir isimken Ali, halk arasında daha çok kullanılan geleneksel bir isimdir. Kadir ismi ise İslamiyet'te kutsal sayılır ve filmin Türk- İslam sentezi motiflerini vurgulamaktadır.

Sonuç olarak filmler, onar yıllık aralar ile çekilmiş olmalarına rağmen sinematografik özelliklerde ve anlatı yapısında önemli farklılıklara sahip eserlerdir. Anlatılar özde, Leyla ve Mecnun halk hikayesinden oluşturulmuş ama Leyla ile Mecnun'u kendi öznel biçimleri içinde popüler kültüre uyarlamışlardır. Kaynağındaki halinden farklılaşmış da olsa, Leyla'nın Mecnun'u çöllere düşüren aşkı, günümüzde de farklı anlatılar ile aktarılmaya devam etmektedir.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarların katkı yüzdeleri aşağıda verilmiştir. Yazarlar makaleyi incelemiş ve onaylamıştır.

	İ.U.	M.T.
K	50	50
T	50	50
Y	50	50
VTI	50	50
VAY	50	50
KT	50	50
YZ	50	50
KI	50	50
GR	50	50
PY	50	50
FA	50	50

K= kavram, T= tasarım, Y= yönetim, VTI= veri toplama ve/veya işleme, VAY= veri analizi ve/veya yorumlama, KT= kaynak tarama, YZ= Yazım, KI= kritik inceleme, GR= gönderim ve revizyon, PY= proje yönetimi, FA= fon alımı.

Çatışma Beyanı

Yazar(lar) bu çalışmada hiçbir çıkar ilişkisi olmadığını beyan etmektedirler.

Etik Onay Beyanı

Bu çalışmada hayvanlar ve insanlar üzerinde herhangi bir çalışma yapılmadığı için etik kurul onayı alınmamıştır.

Kaynaklar

- Abisel N, Arslan Tümay U, Behçetoğulları P, Karadoğan A, Öztürk R, Ulusay N. 2005. Çok tuhaf ve çok tanıdık. Metis Yayınları, İstanbul, Türkiye, pp: 23-41.
- Abisel N. 1995. Popüler sinema ve türler. Alan Yayıncılık, İstanbul, Türkiye, pp: 13.
- Adanır O. 2012. Sinema televizyon kültür. Hayalperest Yayınevi, İstanbul, Türkiye, pp: 78.
- Akbulut H. 2010. Film çalışmalarında türe beni bir bakış: çoğul okuma alanı olarak türü yeniden düşünmek. Bükler S, Topçu G, (editors), Sinema: tarih, kuram, eleştiri. Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, Türkiye, pp: 324-336.
- Akbulut H. 2012. Yeşilçam'dan yeni Türk sinemasına melodramatik imgelem. Hayalperest Yayınevi, İstanbul, Türkiye, pp: 31.
- Aygün ZA. 1999. Behiştî'nin Leyla vü Mecnun mesnevisi. Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, Türkiye, pp: 4.
- Barthes R. 2019. Bir aşk söyleminden parçalar. Metis Yayınları, İstanbul, Türkiye, pp: 38.
- Baudrillard J. 1997. Tüketim kültürü. Ayrıntı Yayınları, İstanbul, Türkiye, pp: 119.
- Bilgin A, Kılınç A. 2019. Leyla ve Mecnun. Kapı Yayınları, İstanbul, Türkiye, pp: 8-11.
- Corrigan T. 2018. Film eleştirisi el kitabı. Dipnot Yayınları, İstanbul, Türkiye, pp: 47.
- Çiçekler M. 2004. Mesnevi. TDV İslam Ansiklopedisi, 29: 320-322.
- Durmuş İ. 2003. Leyla vü Mecnun. TDV İslam Ansiklopedisi, 27: 159-160.
- Ferro M. 2017. Sinema ve tarih. Ayrıntı Yayınları, İstanbul, Türkiye, pp: 19.
- Karahan A. 1996. Fuzuli. TDV İslam Ansiklopedisi, 13: 240-246.
- Kayalı K. 2015. Sinema bir kültürdür. Tezkire Yayıncılık, İstanbul, Türkiye, pp: 80.
- Keskin F. 2008. On altıncı yüzyıl ikili aşk mesnevilerinde tahkiye unsurları. Yüksek Lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, Türkiye, pp: 8.
- Kuyucak Esen Ş. 2002. Türk sinemasının kilometre taşları. Naos Yayınları, İstanbul, Türkiye, pp: 104.
- Özyurt P, Sunal G. 2022. Federico Fellini sinemasında dramaturjik yapı: 8½ Film Örneği. J Acad Soc Sci, 2022: 129-160
- Pala İ. 2003. Leyla vü Mecnun. TDV İslam Ansiklopedisi, 27: 161.
- Schatz T. 1981. Hollywood genres: filmmaking, the studio system. Temple University Press, Philadelphia, US, pp: 222.
- Schopenhauer A. 2020. Aşka ve kadınlara dair. Say Yayınları, İstanbul, Türkiye, pp: 71.
- Sözen M. 2017. Sinemasal anlatılarda dramatik inşa ve dramaturgi. J Acad Soc Sci, 2017: 22-45.
- Stam R. 2014. Sinema teorisine giriş. Ayrıntı Yayınları, İstanbul, Türkiye, pp: 223- 224.
- Şimşek A. 2015. Alanyazın taraması. Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye, pp: 52-79.
- Tınaz Gürmen P. 2015. Sinema aşkı anlatır. Sinema neyi anlatır. Oluk Ersümer A. (editör), Hayalperest Yayınları, İstanbul, Türkiye, pp: 289-273.
- Yazıcı T. 2003. Leyla vü Mecnun. TDV İslam Ansiklopedisi, 27: 161.
- Yengin H. 1996. Medyanın dili, iletişime kuramsal bir yaklaşım: popüler kültür türlerinin çözümlenmesi. Der Yayınları, İstanbul, Türkiye, pp: 7.